

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ИЖОДҚОРЛИК ҚОБИЛЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Жумагул Мавлон қизи Маманазарова

“Таълим ва тарбия назарияси ва методикаси” (бошланғич таълим) магистранти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада «ижод», «ижодкорлик» иждодкорлик қобилиятини шакллантириш ва уни ривожлантириш ҳақида маълумот берилади ҳамда ўқувчилар иждодий фаолиятини ривожлантириш ҳақида сўз боради

Калит сўзлар: иждод, иждодкорлик, қобилият, мотив, мақсад

КИРИШ

Бугунги кунда жамиятимизнинг барча соҳаларида бўлаётган ўзгаришлар умумтаълим мактабларига ҳам ўз таъсирини ўтказмоқда. Мактаб олдида янги мақсад ва вазифалар қўйилмоқда, унинг фаолият кўникмаси ўзгармоқда. Барча ўзгаришларнинг мақсад ва моҳияти, марказида ривожланаётган ўқувчи шахси – унинг мақсади ва ўзини англаши ҳамда ўзини татбиқ этиши, шахс бўлиб этишиши, иждодини намоён этиши масалалари ётади.

Бошланғич таълимда ҳар қандай фаолият реал шарт-шароитларда, турли усулларда ва турлича кўринишларда намоён бўлади. Қилинаётган ҳар бир ҳаракат маълум нарсага – предметга қаратилганлиги учун ҳам, фаолият предмети ҳаракатлар мажмуи сифатида тасаввур қилинади. Предмети ҳаракатлар ташқи оламдаги предметлар хусусиятлари ва сифатини ўзгартиришга қаратилган бўлади. Масалан, биринчи синф ўқувчиси дафтарга муайян ёзувни тушираётганда. унинг ҳаракати ёзувга қаратилган бўлади ва ёзув орқали билим кўламини кенгайтиришга ҳаракати ошади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Меҳнат асосида бошланғич синф ўқувчиси фаолиятининг амалий ва назарий шакллари ривожланади. Бунда амалий фаолиятининг хусусияти шундан иборатки, бу хусусият у ёки бу вазиятларни қайта ўзгартиришга бевосита йўналтирилган бўлади. Назарий фаолият бу мақсаддан фарқ қилган ҳолда қайта ўзгартириш усуллари аниқлашга, қонуниятларни очишга таъсир кўрсатади. Назарий фаолият амалий фаолият вазифаларига таъсир этиш билан ортиб

боради ва ривожланади ҳамда мазкур вазифаларни янада самаралироқ ҳал этишга ёрдам беради.

Инсон ва жамият эҳтиёжларининг хилма-хиллигига қараб кишилар фаолиятининг хилма-хиллиги вужудга келади. Бу хилма- хилликнинг ҳар бири одатда ўзида фаолиятнинг ҳам ташки, ҳам ички, ҳам амалий, ҳам назарий элементларини намоён этади.

Бошланғич синф ўқувчиси ўз ғоя, фикр ва қарашларини фаолияти давомида амалда қўллайди ва янгилик яратади. Ана шу янгилик яратиш ижодкорлик бўлиб, тафаккурнинг энг олий шаклидир. Қўйилган вазифани ҳал этишда маълум бўлган усуллардан фойдаланмайди. Фаолиятнинг мақсади ва усулларнинг таркиби сифатида маҳорат ва ташаббускорликнинг асосий шарт сифатида уни ижодий фаолият даражасига кўтаради.

Бугунги кунда илмий, услубий адабиётларда «ижод», «ижодкорлик» каби атамаларни учратиб қолмоқдамиз. Бу атамаларнинг адабиётлар саҳифаларида пайдо бўлганлиги бежиз эмас.

«Ижод» сўзининг луғавий маъноси: «яратиш», «янгиликни кашф этиш» сўзларига монанд келади.

Ижодкорлик - фаолиятнинг турли ҳолатларида пайдо бўлади. Қизиқиш илҳом, интилиш ва бошқалар ижодкорликнинг инсон онгида энг олий тарзда пайдо бўлишидан, намоён бўлишигача жараёнини ўз ичига олади. Шахсда фаолият эҳтиёжи фаолиятда янги илгари мақсад қилиб қўйилмаган, ҳал этувчи восита бўлиб ҳисобланмаган интилишдир.

Ижодкорлик - сифат жиҳатдан янги, моддий ва маънавий бойликлар яратувчи инсон фаолияти жараёни. Ижодкорлик ўзида инсоннинг меҳнатда намоён бўлган қобилиятини ифодалайди. Обьектив олам қонуниятларини билиш асосида хилма-хил ижтимоий эҳтиёжларини қаноатлантирадиган янги ҳақиқатни яратадигандай меҳнат ижод бўлиши мумкин. Ижод турлари бунёдкорлик фаолияти билан белгиланади: ихтирочи, ташкилотчи, меҳнати илмий ва бадиий меҳнат ва бошқалар. Ижодий фаолият учун имкониятлар ижтимоий муносабатларга боғлиқ. Бугунги кунда мустақиллик туфайли амалга оширилаётган таълим ислоҳотлари ўз ишига ижодий ёндашувчи, фан , техника, санъат, ишлаб чиқаришнинг жадал ривожланишига ўз ҳиссасини қўшадиган юксак малакали кадрлар тайёрлашга боғлиқ. Шунга кўра, жамият тараққиёти талабаларидан келиб чиққан ҳолда ҳар бир ўқувчини ижодкорлик руҳида тарбиялаш муҳим ва зарурдир. Юқорида таъкидлаганимиздек, ҳар бир шахснинг ижодкорлик

фазилатларининг шаклланиши айнан мактабда бошланади. Зеро, мактабда турли салоҳият ва қобилиятга эга болалар таълим олади ва болалардаги ана шу лаёқатни ва салоҳиятни ривожлантириш мактаб ўқитувчиларининг биринчи галдаги вазифасидир. Болалардаги ижодий фаолиятнинг ҳар қандай куртаклари таълим-тарбиядан ташқарида, фаолиятдан ташқарида камол топа олмайди. Психолог олим В.А. Крутецкий бу ҳақда ҳаққоний фикр билдирган: “Қобилият фақат меҳнатда намоён бўлибгина қолмайди, балки меҳнатда шаклланади, камол топади, барқ уриб яшнайти ҳам. Аксинча ҳаракатсизлик ҳалокатга маҳкум этади”.

А.В. Петровский фикри билан айтиганда “Қобилият фақат ўсишдагина мавжуд бўлади. Қобилият инсон фаолиятдан ташқарида мавжуд бўлмайди, таълим ва тарбия шароитларида эса у шаклланади”.

Бироқ маълум бир фаолият туфайли истеъдод белгилари ва қобилиятлар ҳар доим ҳам болаликдан намоён бўлавермайди. Шунинг унун қобилияти бор деб болани бир ёқлама тарбиялаш болани бездириб қўйиб, фаолиятнинг бошқа турлари билан шуғулланишини буғиб қўйиш мумкин.

Таълим-тарбияда болаларнинг ҳар томонлама камолга етказиш асосий мақсад қилиб қўйилгани ҳам тарбиянинг ана шу қонуниятларига асосланади. Ҳар томонлама таълим-тарбия бериш болалардаги яширин истеъдодларни юзага чиқаришга ёрдам беради. Бунинг учун ўқувчиларни кичик мактаб ёшидан бошлаб ўз фаолиятини намоён қилиши учун имконият берилиши мақсадга мувофиқ. Ҳар бир боланинг қобилиятини намоён этувчи фаолиятга йўллашнинг энг мақбул йўли уларда ижодкорликни ривожлантиришдир.

Ўқувчи ижтимоий аҳамиятга маҳсулот ярата олмайди ва бу мактабнинг вазифасига кирмайди ҳам. Биринчи синф ўқувчилари ўзлаштирган билимлари, маҳоратини ўз савияси даражасида қўллайдилар. Ақлий фаоллик, ўткир зехн, кашфиётчилик қобилиятини намоён этади. Топширикни бажаришда ўқувчиларнинг ижодий фаолияти у яратаётган ўқув жараёнида масалалар ечиш, муаммоларни ҳал этишда, иншолар ёзишда ривожлана боради. Ўқувчи бу борада мактабгача таълимда ва ундан кейин шу вақтгача олган билимларини тадбиқ этади. Бунда ўқувчи янги усулларни қўллайди. Топширикни бажариш учун фаоллик кўрсатиш, зехнлиги, зукколиги, кашфиётчилиги, зарур билисмга эга бўлиш учун ҳаракат қилиши, муаммоларни ечишда ҳаракатчанлиги, мустақиллиги, меҳнатсеварлиги, воқеа - ҳодисалар ичида энг муҳимини танлай билиши, умумийсини кўра билиш қобилияти кабиларни ривожлантиришга имкон

берадиган фаолият ижодий фаолият самарали фаолиятдир. Ўқувчи мустақил ҳолда бажарган ижодий ишлар: шеър, иншо, ҳикоя, модел, макет, ўйинчоқлар, бадиий меҳнат маҳсулотлари ижодий фаолиятни ривожлантирувчи самарали натижалардир. Айниқса ижод, санъат, меҳнат, намуналарини яратишда умумий маълумот билан бирга, уларни яратиш технологиясини билиш касб-ҳунарга оид билим ҳам керак бўлади. Бу борада болаларнинг қизиқишлари, қобилияти, майлларини ҳисобга олган ҳолда меҳнат турларини ўқув жараёнига киритиш, ижод турларининг ранг-баранглиги ва хилма-хил бўлишига шароит яратиш талаб этилади.

Ўқувчилар ижодий фаолиятини ривожлантиришда уларга ўзига хос ёндашув ҳам катта аҳамият касб этади. Маълумки, ҳар бир бола ўзига хос, бетакрордир. Шахснинг ўзига хослиги унинг турли хил интдивидуал ва ижтимоий ривожланиш омиллари таъсирида шаклланадиган психикасининг хусусиятлари билан белгиланади.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури амалга оширилаётган ҳозирги пайтда ижодкор, ижтимоий фаол шахсни тарбиялаш, ижодий фаолиятини шакллантириш муҳим вазифа бўлиб қолмоқда. Таълим шахсни шакллантириш ва ривожлантиришнинг асосий воситаси сифатида қаралмоқда. Ҳозирги даврда айниқса, Таълимни инсонпарварлаштириш ўқувчиларнинг билим олишга бўлган интилишидаги шахсий фаоллигини оширишга қаратилган. У билим олиш учун шахсий ижодий изланиш қобилияти ва имкониятини шакллантиради. Ҳозирги талабларга кўра, ўқитувчи билим беришда пассив объект бўлиб қолмайди, балки ўқувчининг мустақил ва ижодкоркор бўлишига интилади. Инсонпарварлик ёндашуви мактабни боланинг шахсиятига, унинг ички оамига, ҳали намоён бўлмаган қобилият ва имкониятларига эътибор қаратади.

1. Ўқувчиларга инсонпарварлик муносабатларини таркиб топтириш. Педагогик – психологик адабиётларда таълимни янгилашда инсон кадр – қимматини юқори қўювчи, ўзаро муносабатлар маданиятини таркиб топтирувчи муҳитни вужудга келтиришни талаб этмоқда.

2. Таълимни инсонпарварлаштириш шахс жамиятни янги талабларига кўратарбиялашда таълимни ҳам ана шу талаблар асосида ташкил этиш, яъни уларни миллий ва маданий анъаналарга ҳамда жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши даражасига мос ҳолда шахсни ҳурмат қилиши, унинг кадр-қимматини сақлаш, имконияти ва қобилиятини тўлиқ намоён этиши ва ривожланиши учун

шарт- шароитлар яратишни тақозо этади

3. Таълимни инсонпарварлаштиришда ўқувчиларнинг руҳий, жисмоний, интеллектуал, ахлоқий ривожланишида педагогик ҳамкорлик устуворлик касб этади. Ўқув жараёни ва бошқа ҳаётий вазиятларда эркин, мустақил фикрлайдиган ва фаолият кўрсатадиган шахс инсонпарвар фуқарони шакллантириш қаратилади ва барча педагогик шарт-шароитлар ўқув жараёнини инсонпарварлик йўналишида ташкил этади.

Таълимга дифференциал ёндашув. Бу ўқув фаолиятини ўқувчиларнинг қизиқишлари, майллари, қобилиятини ҳисобга олган ҳолда ташкил этиш киради. Бу борада қуйидагиларни ҳисобга олинади:

- ўқувчиларни жинси, ёши, ижтимоий келиб чиқишига кўра;
- уларнинг қобилияти, маълум фан соҳасига оид қизиқишига кўра;
- ўқув фанлари мазмунига кўра;
- ўқувчиларнинг қобилияти ва манфаатларига мос келадиган таълим даражасини фарқлашга кўра.

Таълимда индивидуал ёндашув бу болаларни бир-бирига таққослаш эмас, балки ҳар бир боланинг ўқув-билув жараёнида, ҳаёт йўлининг турли босқичларида таққослашлан иборатдир. Ҳаракатланиш хусусиятларига қараб фарқланишлар ҳар қандай тенг шароитларда индивиднинг умумий фаоллиги, унинг ҳаракатчанлиги ва эмоционаллигига қараб юз берадию Болалиқдан улардаги индивидуал фарқлар маълум бўла бошлайди. Бу фарқлар уларнинг хулқ-атвори ва фаолиятининг турли шаклларида кўринади. Таълимда индивидуал ёндашув боланинг психик ҳолати, қизиқиши, яшаш ва ўқиш шароитларини ҳисобга олган ҳолда уни амалга оширишни талаб этади. Демак, индивидуаллик болаларнинг ўзига хослигини, унинг бошқалардан фарқини ифодаловчи ҳислатлари мажмуидир [].

Ўқувчилар ижодкорлик қобилиятини ривожлантиришда таълим жараёнини технологиялаштириш ҳам энг муҳим талаблардан саналади. Бу эса ҳозирги фан – техника соҳасида тараққий этган глобаллашув жараёни кечаётган таълимни жаҳон тараққий этган давлатлари таълим тизими даражасига тенглаштиришни тақозо этади. Зеро, бугунги кунда таълим жараёнини ташкил этишда ўқитишнинг анъанавий усулидан, технологик, ижодий – изланувчанлик усулига ўтиш билимларни тайёр ҳолда ўқувчига етказишдан, ўқувчининг интеллектуал қобилиятини амалга оширишга ёрдам берадиган технологик, ижодий-изланувчанлик усулига ўтиш шароитида технологик ёндашув айнан ўқув мақсадларига эришув имконини беради.

Натижада таълим олувчилар фаолиятини рағбатлантириш, ташаббускорликда фаолият юритишга хизмат қилади.

Ўқувчиларнинг ижодкорлик қобилиятини ривожлантиришда ўз -ўзини англаш, ёки шахс “Мен” ини шакллантириш ҳам ўта муҳимдир. Бу ўқувчида ўз хулқини таркиб топтирадиган, ўз-ўзини англаган ва англамаган тасаввурлари тизими саналади.

Ўқувчини ўз “Мен”ини англаши таълим натижаси, ўз-ўзини англашнинг якуний даражаси.

ХУЛОСА

Демак, шахснинг ривожланиши бевосита унинг фаолиятида рўй берадаган ўзгаришлар, мотивлар, мақсадлар, янги воситаларни қўллаш, усуллар ҳамда фаолият дастури билан боғлиқ ҳолда кечади ва ўзгаришлар асосида инсон фаолиятининг фаоллиги шаклланади. Агар таълим ўқувчилар фаолиятининг фаоллигини шакллантирмай, унинг ривожланишига шарт-шароитлар яратилмаса, шахс ҳар томонлама камол топиши қийин.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг — “Таълим тўғрисида”ги қонуни. Олий таълим. Меъёрий ҳужжатлар тўплами. – Т.: «Шарқ». 2001
2. Ўзбекистон Республикасининг — “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”ги қонуни. – Т.: «Шарқ», 2001.
3. Каримова В.М. Суннатов Р. ва бошқалар. Мустақил фикрлаш. Академик литцейлар ва касб- ҳунар коллежлари учун ўқув қўлланма.- Т.: Шарқ, 2000.-
4. Каримова В, Нишонова З. Мустақил ижодий фикрлаш ва шахснинг ҳиссий, иродавий ва интеллектуал хислатлари орасидаги боғланиш // Ж. Халқ таълими, 2001.

